



תגובות

על פמוט חשמלי בשבת / הרב דביר זעפרני

הרב ישראל רוזן והרב ליאור לביא כתבו מאמר 'על פמוט חשמלי בשבת בבתי מלון ובבתי חולים' אמונת עתיך 108, עמ' 86-92. ברצוני להעיר כמה הערות. הגר"מ אליהו זצ"ל כבר דיבר על פתרון זה בהדלקה בבתי מלון, על פי מה שכתב מרן ב'שלחן ערוך'.¹ בדרך כלל נעשית ההדלקה בחדר האוכל, ובעניין זה ישנה בעיה כפולה לנשות עדות המזרח. מחד גיסא, הן אינן יכולות לברך על ההדלקה בחדר האוכל, כיוון שכבר מישהי אחרת הדליקה (כמו שפסק מרן ב'שלחן ערוך';² ואמנם היפה ללב³ כתב שגם בני ספרד ינהגו בזה כרמ"א. אך כבר כתב ה'בן איש חי'⁴ ו'כף החיים'⁵ שכיוון ש'ספק ברכות להקל', אנחנו נוהגים בזה כמרן, ואין לברך על ההדלקה). מאידך גיסא, הן אינן יכולות להדליק בחדר השינה, כיוון שהנהלת בתי המלון אינה מרשה זאת, ועל דעת זה משכירים את החדרים. ואם מדליקה שם, הווי 'מצוה הבאה בעבירה'. ואמנם הגר"מ אליהו היה נותן עצה זו של הדלקה באמצעות פנס שעובד על סוללות, כבר בשיעורי הלויין שנתן.⁶ וכן הורה למעשה בשבת של קהילתו שהתקיימה במלון כינר בפרשת שמות התשס"ד. והדברים נדפסו בספרו שו"ת 'מאמר מרדכי'.⁷ שם גם הוא מביא לאסור הדלקה בחשמל, אך סברתו שונה ממה שצייתתם במאמר בשם חכם בן ציון אבא שאול. לדעת חכם אבא שאול הטעם הוא שההדלקה מתחדשת בכל רגע, ואילו לטעמו האיסור הוא כיוון שיכולה להיות הפסקת חשמל, ולמפרע יתברר שברכתו הייתה לבטלה.⁸ ואכן הביא שם את הרעיון של הדלקה בפנס הפועל על ידי סוללות, וציין שם שצריך שהסוללות יהיו חדשות, כדי שיספיק ליהנות מאור הנרות לאחר הסעודה, שלא תהיה ברכתו לבטלה. ראה גם בספרו 'קול אליהו' בקיצור.⁹

תגובה לתגובה / הרב ליאור לביא

ישר כוחך על הפנייתך למקורות מדברי הגר"מ אליהו זצ"ל, שלא היו לנגד עינינו. על כל פנים, כדבריו הביא גם הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת 'יחווה דעת',¹⁰ מדברי פוסקים רבים.

1. שו"ע, או"ח סי' רעג סעי' ז; שם, סי' רסג סעי' ט.
2. שו"ע, או"ח סי' רסג סעי' ח.
3. יפה ללב, לשו"ע שם סעי' י.
4. בן איש חי, שנה שנייה סי' נח סעי' יא.
5. כף החיים, או"ח סי' רסג ס"ק נו.
6. ע' למשל שיעור קול צופיך, פ' בהעלותך תשס"ד ועוד.
7. מאמר מרדכי, ח"ד סי' יג.
8. ע' שם בתשובתו, עמ' סז.
9. קול אליהו, ח"א פרק ו שאלה לב.
10. יחווה דעת, ח"ה סי' כד.

אמנם פוסקים אלו אסרו לא מטעם ברכה לבטלה אך מחשש כיבוי, ודחה דבריהם. וזו לשונו של הגר"ע יוסף:

והן אמת כי בשו"ת משפטי עוזיאל (חלק אורח חיים סימן ז') כתב, שבהיות שהדבר מצוי שמאור החשמל עלול לכבות לפתע באמצע הסעודה, על ידי קלקול בתחנת הכח, או בכבל החשמלי, ונמצא מתבטל מעונג שבת, ולכן אין יוצאים בזה ידי חובת הדלקת נרות של שבת. ע"ש. וכן כתב בירחון הפוסק (חדש טבת תש"ג סימן שפ), בשם אביו הגאון רבי אליהו פוסק. ע"ש. וכן כתב גם בשו"ת פקודת אלעזר (סימן כב) הנ"ל. ע"ש. (וראה עוד בשו"ת המהרש"ג סימן קז הנ"ל). אולם נראה כי לפי המצב כיום אין מקום לחששא זו ברוב ככל המקומות, שאין הפסקת זרם החשמל מצויה אלא רק לעתים רחוקות מאוד, ואם באנו לחוש לזה, הרי גם בנר שמן ופתילה קורה לפעמים שנכבה באמצע הסעודה מאיזו סיבה, ובפרט אם ניתז מים על הפתילה לפני ההדלקה, ואם כן אין לדבר סוף. ולכן אין לחוש לזה כלל, דלא חיישינן למיעוטא דלא שכית. וכן ראיתי להרה"ג רבי יצחק אהלבוים בשו"ת שאילת יצחק (סימן לא) שהביא דברי המהרש"ג שחשש לכך, והשיג עליו לנכון, ודחה חששא רחוקה זו, וכן דחה את דברי הפקודת אלעזר הנ"ל, והעלה כדברי הבית יצחק שיוצאים ידי חובת הדלקת הנרות של שבת במאור החשמל, ושכן העלה בספר החשמל לאור ההלכה. וכן פסק הגאון רבי יוסף אליהו הנקין בספר עדות לישראל. ע"ש. וגם הלום ראיתי לידידי המנוח הרה"ג רבי יוסף אלישר זצ"ל, בתשובה שהובאה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ג' (חלק אורח חיים סימן יח), שהשיג לנכון על המשפטי עוזיאל הנ"ל, כי במציאות של ימינו הפסקת זרם החשמל אינה מצויה כלל אלא במקרה של פעם ביובל, ובדאי שאין לגזור שלא לצאת ידי חובת הדלקת הנרות בחשמל משום חששא רחוקה זו. ואדברה בנרות שמן מצוי הדבר יותר, שיעלה עשן הנרות ויחשך האור או יכבה לגמרי, מה שאין כן בחשמל שאין בו כל חשש כזה, שאורו בהיר ונהיר, ומתענגים באורו יותר מכל הנרות. ע"ש.

אנו ממליצים לעיין במאמרנו המלא שהתפרסם בכרך לה של 'תחומין', ובו נזכרים חלקים אחרים מתשובה זו של הגר"ע יוסף.

על 'הגבלת שימוש בחפץ הנמצא ביד אחר' / הרב יעקב הילדסהיים

הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, במאמר 'הגבלת שימוש בחפץ הנמצא ביד אחר', אמונת עתיך 108, עמ' 97-102, דן במקרה שאדם הוציא ספרי לימוד לתלמידים בבתי ספר, הספרים נשארו בבית ספר מסוים ולא נמכרו, ואותו אדם אמר שאין לו מה לעשות עם הספרים. ברצוני להעיר כמה הערות.

1. הפקדה או מכירה

במאמר דן המחבר (בסעיף ב) אם נציגי בית הספר הם שליחים למכור או שהם קנו מן המוכר. לענ"ד מקרים כאלו מצויים ביותר, שמו"לים מבקשים שימכרו עבורם, וכוונתם



היא ברורה, שהם עושים את מורי בית הספר שליחים, ומבקשים שימכרו במחיר מסוים כל ספר, ויעבירו להם את התמורה. וברור ביותר שאם בית הספר מחליט למכור במחיר גבוה יותר ולקחת את ההפרש לעצמו, דבר זה יגרור תרעומת גדולה מצד המו"ל, ויביא לדין ודברים למי שייך ההפרש הכספי. ואילו הייתה סברה שהמו"ל מכר את הספרים לבית הספר, לא הייתה לו כל זכות בנוגע לספרים שנמכרו לבית הספר, אלא רק לקבל תמורתם, כפי שסוכם בינו לבין בית הספר.

2. חזרה מההפקר או שיוך

במאמר נידונה השאלה אם חל ההפקר של המו"ל, או שמא חזר בו מההפקר והוא אינו חל, ואינו רשאי לחלק הספרים לתלמידות. לענ"ד, מהמובא בהצגת הבעיה עולה בבירור שהמו"ל אמנם הפקיר את הספרים כשאמר שאפשר לזורקם, ורק אמר שאינו מוכן שהמנהל ייתנם לתלמידות. לא נכתב שום רמז על חזרה מההפקר, שמחמת חזרה כזו דן שם הכותב אם יש תנאי או שיוך בהפקר. לכן כפי שנכתב בסוף הצגת הבעיה, להלכה ניתן 'לקיים שניהם', כלומר שהמנהל יוציא את הספרים לרשות הרבים לצורך הפקרתם, כהוראת המו"ל, שאמר שיכול לזורקם, ואחר כך יודיע לכל מאן דבעי על הימצאותם של הספרים. ובזה אינו עובר על דברי המו"ל, שמנע את המנהל מלתת לתלמידות; ועי' נדרים מג ע"א-ע"ב.

3. לא תעמוד על דם רעך

בעמ' 102, דן המחבר אם יש לסייע לתלמידות שלא להפסיד בהוצאות על קניית ספרים חדשים, ושם נכתב:

אכן גם בנושא זה יש לומר שאין חובה על אדם לומר לזולת היכן יש חנות זולה יותר מזו שהוא מתכוין לקנות בה, אא"כ יש מחיר שוק והוא יודע שהקונה הולך להתאנות.

ראשית, יש להעיר שבנידון זה, שהספק הוא אם לקנות ספרים או לקחת בחינם, ודאי שיש כאן גדר של קונה שהולך להתאנות, שיש חובה לעזור לו. שנית, הדברים נכתבו מסברה, אבל נראה שיתכן שיש להם מקור, וזאת מהכתוב בספר ויקרא (יט, טז) 'לא תעמוד על דם רעך'. פשוטו של מקרא הוא הציווי להציל נפש מישראל הנמצאת בסכנת המיתה והאבדה;¹¹ וכן דרשו בספרא (שם אות מא):¹²

ומנין שאם אתה יודע לו עדות, שאין אתה רשאי לשתוק עליו, תלמוד לומר לא תעמוד וכו'. ומנין שאם ראית טובע בנהר... חייב אתה להצילו בנפשו, תלמוד לומר ולא תעמוד...

מבואר בזה שדרשו את הפסוק הן למניעת הפסד ממון, שבזה צריך להעיד כדי להצילו מכך, והן להצלה גופנית. אבל הרמב"ם (ספר המצוות ל"ת רצז) כתב כך:

11. ספר החינוך, מצוה רלז.

12. וכן בגמ' סנהדרין עג ע"א.

הזהירנו מלהתרשל בהצלת נפש אחר כשנראהו בסכנת מות, או ההפסד, ויהיה לו יכולת להצילו... או יהיה לסטים משתדל להרגו ונוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזק... וכבר אמרו שמי שיכבוש עדות תכללהו גם כן האזהרה, כי הוא רואה ממון חבירו אבד והוא יכול להחזירו אליו באמרו האמת...
 ובספר 'חפץ חיים' (הל' רכילות כלל ט, באר מים חיים ס"ק א) ביאר הח"ח: '...ובתיבת או ההפסד, כוונתו בודאי להפסד ממון...'. דהיינו, גם כאשר יכול למנוע הפסד ממנוי מחברו, הוא מצווה על כך מחמת לאו זה. וכן כתב בספרו 'אהבת חסד' (פתיחה אות ג), דהלאו ד'לא תעמוד וכו'' כולל נמי 'אם רואה לחבירו איזה ענין הפסד והוא יכול להועילו ומתעצל...'. וב'נתיב החסד' (שם אות ה) הביא את הספרי ואת הרמב"ם דלעיל, והוסיף:
 ...ובאמת בענינינו קל וחומר מהתם (מהיודע לו עדות וכו'), דהלא התם כבר נתן ממנו ביד אנשי בליעל והם מכחישים אותו, אעפ"כ כיון דבעדותו יכול לעזרו להוציא מהם והוא מתעצל, עובר על לא תעמוד וכו', וכל שכן בזה שעתה הוא סכנת ההפסד והיכולת בידו להצילו, בודאי מחוייב בדבר...
 ועוד האריך בזה שם 'בבאר מים חיים', הל' רכילות (כלל ט סעי' א).
 וכן מבואר בשו"ת 'דרכי נועם'¹³ בנוגע לאדם היודע שיכול לבוא לחברו נזק ממנוי, וזו לשונו:

חייב לגלות אוזן חבירו בדבר שאם לא יגלה אוזנו יבוא היזק לחבירו, אפילו על עסקי ממון... וכל היודע היזק שיבוא לחבירו ואינו מזהירו, עובר על לא תעמוד על דם רעך.

נמצאנו למדים מהאמור שיש חובה מהתורה למנוע הפסד כספי מהזולת. אבל עיין ספר 'כתר',¹⁴ שם מובא שיש חולקים בזה וסוברים שהלאו אינו כולל הפסד ממון.

תגובה לתגובה / הרב ד"ר איתמר ורהפטיג

להערה 1 - אני חוזר ומבהיר את שתי האפשרויות: האפשרות האחת - המו"ל עושה את מנהל בית הספר שליח. ועדיין ייתכן שהוא קובע לו מחיר לספר. הכותב אומר שאם המנהל ימכור ביותר, 'דבר זה יגרור תרעומת גדולה'. אך איני בטוח בדבר, ועל כל פנים בשאלה למי מגיע עודף זה יש לפנות לסוגית 'הוסיפו לשליח' (עי' כתובות צח ע"ב). אבל ייתכן גם שהמו"ל קובע מחיר מינימום, ומוסיף שכל מה שיתקבל מעבר לכך הוא המחיר של הספרים, ואז לא תהיה כל תרעומת.

האפשרות השנייה - המו"ל מוכר את הספרים לבית הספר, ושוב יש שתי אפשרויות: או שהמחיר קצוב מראש, ואז בית הספר רשאי למכור במחיר גבוה יותר ללא תרעומת, או שהמחיר המוסכם מראש הוא המחיר שבית הספר יקבל מן התלמידים מעבר למינימום שקבע המוכר, ושוב אין תרעומת.

¹³. דרכי נועם, יו"ד סי' יא.

¹⁴. ס' כתר, ח"ז עמ' 18-19.



להערה 3 - באשר להשגה הראשונה כי בבררה שבין קניית ספרים או לקיחת בחינם 'ודאי שיש כאן גדר של קונה ההולך להתאנות' - לא היא. הספרים החדשים העומדים למכירה טובים יותר מהספרים הישנים שניתן לקחתם בחינם, והצרכן יבחר, ובוודאי שאין כאן גדר של אונאה.

להערה 2 - יש הבדל בין מניעת הפסד לבין מניעת רווח. ספר המצוות לרמב"ם עוסק בהצלה מהפסד, כגון מי שרואה לסטים הבאים לשלול רכושו של חברו, או שעדותו יכולה למנוע הוצאת ממון ממנו שלא כדין וכיוצ"ב. מה שאין כאן בנידון דידן, שהוא מעין מניעת רווח, אפשרות להשיג בזול יותר, בהנחה ששני המחירים הם לגיטימיים. יתר על כן, דומני שאם אדם יגלה לכל על החנות הזולה יותר, ישבור בכך את השוק ויעזור ליצירת מונופול של מוכר אחד, ועי' 'ערוך השלחן' שמתבטא בחריפות בכמה מקומות¹⁵ כנגד מי ששובר את השוק (בעקבות הוזלת מחירים גדולה).

על וועדה למינוי דינים \ הרב יהודה זולדן

הרב אריאל בר אלי, במאמר 'וועדה למינוי דינים כהלכה', אמונת עתיך 108, עמ' 93-96, עסק בדרך מינוי הדיינים על ידי הגוף הממנה רבנים ואישי ציבור, וכן בצורך בהסכמת הציבור. ברצוני לחדד את העניין כדי להבהיר את המשמעות העמוקה של שיתוף אנשי ציבור בתור מייצגי הציבור בגוף הממנה את הדיינים; כדברי הסיכום של הרב בראלי. שלושה מרכיבים בדרך למינוי מנהיג כמו דיין, רב קהילה, רב עיר ועוד: א. ההסמכה להורות. ב. המינוי להורות. ג. הסכמת הציבור שעליו הוא ממונה.

מרכיב ראשון: ההסכמה להורות ניתנת על ידי המבינים והמומחים בתחום, שבדקו ובחנו את ידיעותיו של המועמד והגיעו למסקנה שהוא מתאים וראוי. מרכיב שני: המינוי להורות ניתן על ידי רשות השלטון. על שני המרכיבים הללו ניתן ללמוד מדברי הגמרא (סנהדרין ה"א) שיש צורך שהדיין יהיה 'גמיר וסביר', ואם יש לו רשות לדון מהשלטון - מריש גלותא, אזי הוא יהיה פטור מלשלם במקרה שהוא טעה. כך נדרש שם: לא יסור שבט מיהודה' (בראשית מט, י) - אלו ראשי גליות שבבבל, שרודין את ישראל בשבט'. 'ומחקק מבין רגליו' (בראשית שם) - אלו בני בניו של הלל, שמלמדין תורה ברבים.

ומפרש רש"י על אתר - 'לשון שררה, שיש להם כח ורשות מאת מלכי פרס'. מעמדם של ראשי הגליות היה מעמד שלטוני בעיקרו, כדברי הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ד הי"ג): ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדים, ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהן בין רצו בין לא רצו.

אמנם ייתכן שיהיו מצבים שבהם לא יהיה צורך בהסכמה כזו, במקום שבו השלטונות אינם מתערבים בעניין, או שהם מסתפקים בכך שהציבור מעוניין במינוי. כמו כן ייתכן שהמרכיב השני - המינוי להורות, יהיה רק לאחר שיתקיים המרכיב השלישי - הסכמת הציבור.

15. ערוה"ש, חו"מ סי' רכז סעי' ז; שם סי' רכח סעי' יד; שם סי' רלא סעי' כ.

מרכיב שלישי: ההסכמה לכך שאכן מעוניינים בו ובהוראותיו, ניתנת על ידי הציבור שאותו בא המנהיג להנהיג. ההסכמה הזו צריכה להתקיים לאורך כל זמן הנהגתו ולא רק עם מינויו או בחירתו. ייתכן שבתחילת הדרך הייתה הסכמה להנהגתו, אבל במשך הזמן הציבור כבר אינו מעוניין בו, מסיבות שונות. או אז אי אפשר לכפות על ציבור שררה שאין הם מעוניינים בה. נקביל זאת לתחום אחר, לדוגמה, להוראה בבית ספר: הביטוי להסמכה להורות הוא תעודת ההוראה. התעודה מעידה על כך שמחזיק התעודה למד כנדרש, עבר את הבחינות בהצלחה וכעת הוא כשיר לשמש בתפקיד. הביטוי למינוי הוא רישיון ההוראה. השלטונות נותנים למחזיק התעודה את הרשות להורות. השלב השלישי הוא הסכמתם ורצונם של ההורים והתלמידים במורה או במנהל. אם לא תהיה הסכמה כזו, הוא לא יוכל להורות, על אף שבידו תעודה ורישיון.

הרמב"ם (בהל' סנהדרין פ"ב ה"ח) כתב שחברי בית הדין הגדול היו בודקים מי מתאים, והיו עושין אותו דיין בעירו. ייתכן שכאן אין צורך במינוי מהשלטון, אבל יש צורך בהסכמת הציבור, שהרי 'אין מעמידין פרנס על הציבור, אא"כ נמלכין בציבור' (ברכות נה ע"א). מלך הוא מלשון הימלכות, נטילת עצה, ואין מדובר על מינוי בכפייה. הגר"א בביאורו (חו"מ סי' ג ס"ק כא) מציין גמרא זו בתור מקור לדברי הרמ"א שם, שכתב בשם הרשב"א:

זהו בכלל דינא דמלכותא להושיב דיינים ושופטים מי שירצה, ומכל מקום מי שעושה זה בלא רשות הקהל מצער הציבור ועתיד ליתן את הדין. דברי הרמ"א נסובים אודות מה שהיה מכונה: 'רב מטעם'. על דברי הגר"א הללו כתב הראי"ה קוק ב'באר אליהו', שם:

ברכות נה ע"א... ושמע מינה שאפילו בהגון טובא דגמיר וסביר, גם כן צריך שיהיה מתמנה ע"י המלכת הציבור, ואפילו בממונה מאת המלך, שהרי נתמנה ממלך מלכי המלכים הקב"ה. ומ"מ הראה הקב"ה תורה לדורות, שצריך המלכת הציבור, וק"ו לממונה ע"פ מלך בשר ודם, שצריך המלכת הציבור, ואסור לו לעמוד במינויו להיות עליהם פרנס בלא הסכמתם אע"פ שבעצמו הוא ראוי לכך.

בית הדין הגדול היו 'עושין אותו דיין בעירו', כמובן זה שהם היו נותנים לו את ההסמכה להורות, ואולי אף ממליצים שיהיה דיין בעיר, אבל עדיין יש צורך בהסכמת הציבור. הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ג ה"ח) כתב:

כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להן לישראל דיין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דיין, אף על פי שהוא כולו מחמדים ויש בו טובות אחרות הרי זה שהעמידו עובר בלא תעשה, שנאמר 'לא תכירו פנים במשפט' מפי השמועה למדו שזה מדבר כנגד הממונה להושיב דיינים.

כאן מדובר במצב שסנהדרין, בית הדין הגדול, לא הסמיכו את מי שראוי לכך, ואחר כך הרשות השלטונית, המלך או ראש הגלות, מינו אותו לתפקיד.

כאמור, אני מסכים עם דברי הרב בראלי שהרכב הוועדה למינוי דיינים תואם לדרישות ההלכה, אך חשוב לחדד מה מקומו של כל מרכיב בדרך מינוי הדיינים. המועמדים



מגישים את מועמדותם לאחר שהם סיימו את כל הבחינות הנדרשות, וקיבלו את ההסמכה הנדרשת, שהיא כושר לדיונות. השלב הבא הוא הבדיקה של ההתאמה לתפקיד כדי לקבל מינוי, וטוב שבועדה יושבים גם נציגי השלטון, וגם דיינים שיודעים לבחון את ההתאמה לתפקיד. ההתאמה צריכה להיות עניינית, מי התלמיד החכם הגדול ביותר, ומי צפוי שיעשה את עבודתו נאמנה; ולא על פי השתייכות פוליטית, מפלגתית, או כל סיבה אחרת שאינה קשורה לכישוריו התורניים ולאישיותו של המועמד.

